

čerstviev, najmä Slovákov v Maďarsku (E. Krekovičová).¹²² V štúdiu hudby etnických menšín našla porovnávacia hudobná slavistika po roku 1989 nový objekt výskumu, ktorý ponúka široký záber od kultúrohistorickej problematiky až po sociálno-kultúrne a antropologické otázky.¹²³ Na materiáli spevu a hudby sa sledujú aktuálne otázky kultúrnych a etnických identít, procesy akulturácie, integrácie, asimilácie, inklúzie a pod.

V súčasnosti slavistické porovnávacie hľadisko ostáva u nás najmenej zahrnuté vo výskume hudobných nástrojov a inštrumentálnej hudby. Je prítomné najmä v syntézach z novšieho obdobia.¹²⁴ Prevažná väčšina prác, ktoré v tejto oblasti vznikli za posledné dve desaťročia, však mapuje stav tradície v regiónoch na Slovensku, výnimočne z celoslovenského hľadiska, a len zriedkavo si všíma medzinárodný kontext.¹²⁵ Príčina spočíva nielen v optike, z hľadiska ktorej sa inštrumentálna hudba sleduje, ale paradoxne aj v úzkej spätosti s hernou praxou a folklorizmom, ktoré usmerňujú výskum k svojom vlastným potrebám, pričom porovnávacie interetnické hľadisko stojí výrazne v úzadí. Napriek tomu oblasť ľudových hudobných nástrojov a nástrojovej hudby, najmä ansámblovej, prináša množstvo otázok, ktoré je potrebné riešiť z hľadiska postavenia tradičnej slovenskej hudobnej kultúry v slovanskom, stredoeurópskom aj celoeurópskom kontexte.

Príspevok je súčasťou riešenia projektu VEGA 2/0165/10.

Slavistické výskumy v slovenskej etnológii

MOJMÍR BENŽA

Etnológia patrí medzi tie spoločenské vedy na Slovensku, myslím tým v prvom rade archeológiu, históriu a jazykovedu, v ktorých by vzhľadom na predmety ich bádania, t. j. históriu, jazyk a spôsob života slovenského národa mala mať slavistika prirodzené miesto. V rámci sumarizácie či hodnotenia slovenskej slavistiky od začiatku 90. rokov

¹²² Napr. Krekovičová, Eva: Spevnosť a piesňový repertoár Slovákov v Poľnom Berinčoku. In *Národopis Slovákov v Maďarsku*, 1994, roč. 10, s. 131-159; Krekovičová, Eva: Faktory a formovanie folklórneho repertoáru Slovákov v Maďarsku. In Pospíšilová, Jana (Ed.): *Život a kultura etnických minorít a malých sociálnych skupín*. Brno: Etnologický ústav AV ČR, 1996, s. 59-65.

¹²³ Važanová-Horáková, Jadranka: K etnomuzikologickému výskumu slovanských etnických skupín. In *Slavica Slovaca*, 2001, roč. 36, č. 2, s. 147-157.

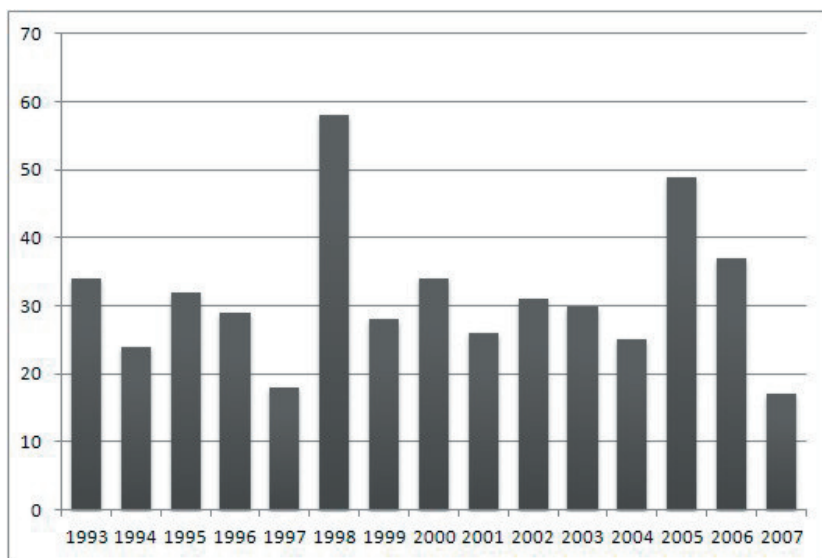
¹²⁴ Napríklad: Elschek, Oskár: Ľudová hudba. In Stoličná, Rastislava (Ed.): *Slovensko. Európske kontexty ľudovej kultúry*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2000, s. 340-357.

¹²⁵ Garaj, Bernard: K súčasnému stavu výskumu ľudovej inštrumentálnej hudby na Slovensku. In *Ethnomusicologicum*, 2004, roč. 3, s. 73-86.

20. storočia po prvé desaťročie 21. storočia treba poukázať aj na to, akými peripetiami prešla slovenská etnológia, ako sa vyvíjala, čím sa zaoberala a k akým výsledkom sa dopracovala najmä vo vzťahu k slavistike.

Najúplnejší prehľad o vedeckej produkcii i o vnútornej orientácii každej vedy podáva jej bibliografia. Opierame sa tu o tri súpisy slavisticky orientovaných etnologických prác, ktoré Slovenský komitét slavistov vydal z príležitosti medzinárodných zjazdov slavistov, ktoré sa konali v Krakove (1988), Ľubl'ane (2003) i v Ochride (2008).¹²⁶ Bibliografické súpisy zachytávajú publikačnú produkciu od roku 1993 až do roku 2007, čo je dostatočne dlhé obdobie na to, aby obraz o jej smerovaní bol dostatočne presvedčivý. Naša analýza si všima publikačnú produkciu slovenskej etnológie z troch hľadísk: 1. z časového hľadiska: koľko publikačných jednotiek vzniklo každý rok; 2. z obsahového hľadiska: ktoré témy sa prezentovali; 3. z pohľadu jej vnútornej štruktúry a výstavby, z pohľadu jej priestorového a etnického zamerania: ktorej úrovni slavistického bádania boli publikované práce venované.

Vychádzajúc z dlhodobého pozorovania publikačnej produkcie slovenskej etnológie v 2. polovici 20. storočia som zistil, že odborová bibliografia priemerne ročne registrovala 580 bibliografických záznamov rozličných publikácií. Tri vyššie spomínané súpisy spolu za 15 rokov registrujú 486 bibliografických záznamov. Znamená to, že v prostredí slovenskej etnológie vzniklo priemerne ročne 32 rôznorodých slavistic-

¹²⁶ Doruľa, Ján (Zost.): Prehľad publikácií z jazykovedy, literárnej vedy, etnológie a histórie za roky 1993–1998. Bratislava: Slovenský komitét slavistov, Slavistický kabinet, 1998, 167 s.; Žeňuch, Peter (Zost.): Prehľad publikácií z jazykovedy, literárnej vedy, etnológie a histórie za roky 1998–2002. Brati-

ky zameraných publikačných jednotiek, čo predstavuje 5,6% celkovej ročnej produkcie. Ak si túto produkciu premietneme do podoby grafu, získame nasledovný obraz.

Keď si slavisticky orientovanú publikačnú produkciu slovenskej etnológie za sledované obdobie rozdelíme podľa jej obsahu aj na témy, na ktoré sa zvyčajne bibliografické súpisы etnológie členia, teda na históriu, teóriu a metodológiu, materiálnu kultúru, duchovnú kultúru, umeleckú kultúru (a v období posledných rokov aj etnickú problematiku), získame podrobnejší obraz o témach, ktorým sa venovala, i o tom, ktoré témy uprednostňovala.

V sledovanom období rokov 1993–2007 sa dejinám slavistiky venovalo 83 prác, čo predstavuje 17,0% z celkového počtu 486 prác, ktoré v tomto období vznikli. Z 83 prác však až 46, t. j. 9,0% bolo venovaných osobnostiam slavistiky. Počet historicky zameraných prác v jednotlivých obdobia mal stúpajúcu tendenciu. V rokoch 1993–1998 to bolo 18 prác, v rokoch 1999–2002 už 31 prác a v rokoch 2003–2007 až 34 prác.

Teórii a metodológii slavistiky (v rámci toho aj vedeckým projektom) bolo v sledovanom období venovaných len 31 publikovaných prác, čo predstavuje 6,4% z celkovej publikačnej produkcie. V rokoch 1993–1998 to bolo 9 prác, v rokoch 1999–2002 len 6 prác a v rokoch 2003–2007 opäť 9 prác.

Materiálnej kultúre sa v sledovanom období rokov 1993 až 2007 venovalo 76 prác, čo predstavuje 16,0% z celkového počtu 486 prác, ktoré v tomto období vznikli. Počet takto zameraných prác mal stúpajúcu tendenciu. V rokoch 1993–1998 to bolo 10 prác, v rokoch 1999–2002 až 38 a v rokoch 2003–2007 už iba 30 prác.

Duchovnou kultúrou sa v rokoch 1993–2007 zaoberalo spolu 72 prác, čo predstavuje 14,8% z celkového počtu 486 prác, ktoré boli v tomto období publikované. Aj v tomto prípade mal počet prác venovaných duchovnej kultúre stúpajúcu tendenciu. V rokoch 1993–1998 to bolo 8 prác, v rokoch 1999–2002 už 30 prác a v rokoch 2003–2007 o niečo viac, teda 34 prác.

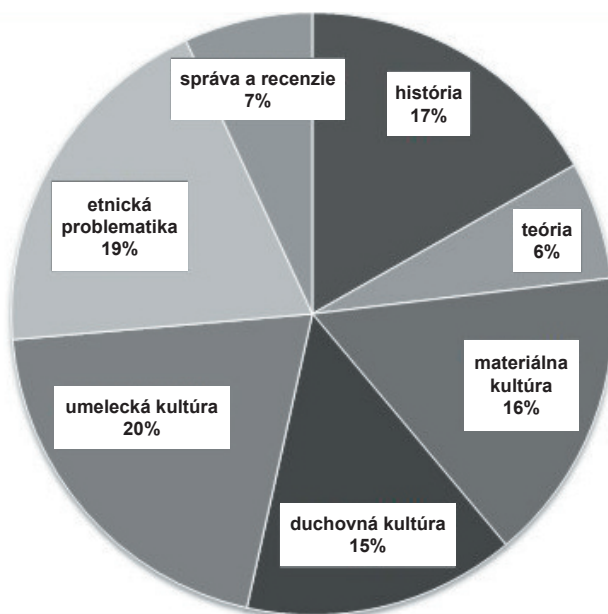
Preferovanou tematikou slavistiky bola vždy umelecká kultúra. Štatistické výsledky analýzy však vypovedajú o niečom inom: V sledovanom období rokov 1993–2007 sa umeleckej kultúre venovalo 99 prác, čo predstavuje 20,4% z celkového počtu 486 prác. Prekvapujúcou skutočnosťou je, že počet prác nemá stúpajúcu, ale klesajúcu tendenciu. V rokoch 1993–1998 to bolo 40 prác, v rokoch 1999–2002 už iba 33 a v rokoch 2003–2007 už len 26 prác.

Spoločenská zmena v roku 1989 nepriniesla zmeny len v politickom, hospodárskom, spoločenskom a kultúrnom živote spoločnosti, ale aj vo výskume v oblasti spoločenských vied. Novou a dovtedy len minimálne sledovanou problematikou sa stala etnická problematika, išlo najmä o otázky etnickej identity. Na túto novú skutočnosť reagovala v rozličným spôsobom aj slovenská etnológia. V období rokov 1993–2007

slava: Slovenský komitét slavistov, Slavistický kabinet SAV, 1998, 184 s.; Žeňuch, Peter (Zost.): Prehľad publikácií z jazykovedy, literárnej vedy, etnológie a histórie za roky 2003–2007. Bratislava: Slovenský komitét slavistov, Slavistický ústav J. Stanislava SAV, 2008, 164 s.

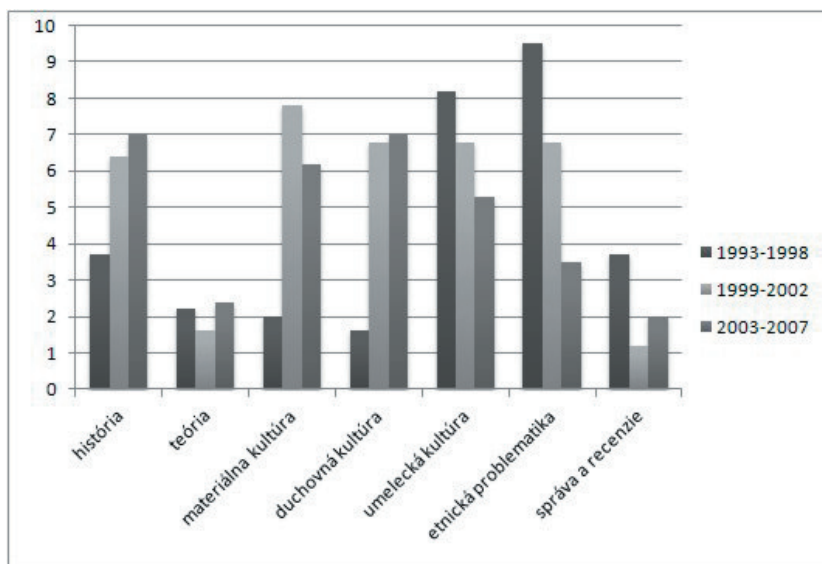
sa etnickou problematikou v slavisticky orientovaných publikovaných výstupoch zaoberalo až 96 prác, čo predstavuje takmer pätinu, presne 19,7% z celkového počtu 486 prác. Aj v tomto prípade počet takto zameraných prác nemal stúpajúcu, ale klesajúcu tendenciu. V rokoch 1993–1998 to bolo 46 prác, v rokoch 1999–2002 už len 33 prác a v rokoch 2003–2007 ešte menej, len 17 prác.

Aby tento štatistický výpočet bol úplný, treba dodať, že v období rokov 1993–2007 bolo uverejnených 34 recenzií a správ o publikáciách a podujatiach, ktoré súviseli so slavistikou. Tieto práce predstavujú až 7,0% z celkového počtu etnologiccky orientovanej publikačnej produkcie. Všetky vyššie uvedené štatistické údaje o slavisticky orientovanej produkcii slovenskej etnológie sumarizujeme v tejto grafickej podobe.

Z grafu vidno, že slovenská slavistická etnológia má v sledovanom období pomerne vyváženú skladbu, ani jedna z tém nijako výrazne neprevažuje. Ak by sa táto štruktúra zachovala aj v nasledujúcich rokoch, znamenalo by to prínos do etnologickej výskumnej problematiky.

Keď si však slavisticky orientovanú publikačnú produkciu slovenskej etnológie za sledované obdobie rozdelíme ešte aj podľa jednotlivých období a v nich aj podľa tém, získame ešte podrobnejší a z hľadiska vývinu tohto odboru aj presnejší obraz: Historické témy majú stúpajúcu tendenciu. Teoretické témy sa ustálili na približne rovnakej úrovni. Témy z oblasti materiálnej kultúry prudko narástli a ustálili sa. Rovnako narástli a ustálili sa témy aj z duchovnej kultúry. Etnické problematika po prudkom náraste má však naopak klesajúcu tendenciu. Klesajúcu tendenciu majú aj správy a recenzie.

Skôr ako sa začnem venovať analýze slavisticky orientovanej publikačnej produkcie slovenskej etnológie z pohľadu jej vnútornej výstavby a štruktúry, teda z jej priestorového a etnického zamerania, pokladáme za potrebné podrobnejšie vysvetliť, čo sa touto našou analýzou myslí: V mojom chápaní má slavistické bádanie niekoľko stupňov, ktoré sú vyjadrením priestoru, kde sa pohybuje a o ktorom svojimi výsledkami vypovedá. Ak si slavistiku predstavíme ako pyramídu alebo schody, potom jej základňu tvoria poznatky o histórii, jazyku, kultúre a spôsobe života vlastného národa. (Tieto však nie sú predmetom tejto analýzy.) Ďalší stupeň v prípade slovenskej slavistiky predstavujú poznatky o „slovensko-slovenských“ vzťahoch, t. j. poznatky o histórii, jazyku, kultúre a spôsobe života slovenských menšín, ktoré žijú v štátoch strednej a južnej Európy. Ďalším stupňom sú slovensko-neslovanské vzťahy, v prípade slovenskej slavistiky sú to poznatky o vzťahoch v histórii, jazyku, kultúre a spôsobe života s najbližšími susedmi – Maďarmi, Rakúšanmi a prípadne aj s Rumunmi. Za týmto stupňom nasleduje stupeň slovensko-slovanských vzťahov, t. j. poznatky o histórii, jazyku, kultúre a spôsobe života, ktoré spájajú Slovákov s okolitými i vzdialenejšími slovanskými národmi. Na vrchole pyramídy alebo týchto pomyselných schodov sa nachádzajú všeslovanské vzťahy, ktoré skúma slovenská slavistika.

Ak si slavisticky orientovanú publikačnú produkciu slovenskej etnológie v sledovanom období rokov 1993–2007 rozdelíme podľa vyššie uvedenej štruktúry, tak získame veľmi plastický obraz o stupňoch poznania, na ktorých sa slovenská slavistická etnológia nachádza, alebo ku ktorým sa dopracovala. Na základnej úrovni, na stupni „slovensko-slovenských“ vzťahov bolo za 15 rokov publikovaných 137 prác, čo predstavuje 28,2% z celej publikačnej produkcie. Nie je to málo, je to výsledok dlhodobého pätnásťročného výskumu života a tradičnej kultúry slovenských menšín, ktoré žijú v štátoch strednej a južnej Európy v Poľsku, Ukrajine, Maďarsku, Rumunsku, Chorvátsku

a v Srbsku. Výsledky výskumu sú zhmotnené v šiestich atlasoch a dvoch monografiách a v množstve ďalších štúdií takto zameraných.¹²⁷ V našom ponímaní sa slovenská etnológia v tomto prípade len veľmi jemne dotkla slavistickej problematiky, pretože všetky spomínané práce možno rovnako zaradiť aj k slovákistickej vedeckej produkcii.

V oblasti slovensko-neslovanských vzťahov bolo v sledovanom pätnásťročnom období publikovaných 71 prác, čo predstavuje 14,6% z celej publikačnej produkcie. Väčšina prác v tejto skupine sa však venuje najmä obrazom Cigána a Žida v slovenskom folklóre. Práce, ktoré sledujú vzťahy s Maďarskom a výnimočne aj s Nemeckom, presnejšie prejavy tradičnej slovenskej kultúry v porovnaní s prejavmi tradičnej kultúry v Maďarsku a v Nemecku, sú zastúpené podstatne v menšom rozsahu. Táto časť vedeckej produkcie sa už viacej približuje nášmu chápaniu slavistického bádania, pretože autori si už plne uvedomili rozdiely i spoločné znaky medzi slovenským a teda aj slovanským a neslovanským, ba navyše pokúsili sa ich vysvetliť.

Na prvý pohľad by sa zdalo, že 163 bibliografických jednotiek, ktoré tvoria 33,5% toho, čo sa za sledované obdobie publikovalo a je zaradené do oblasti slovensko-slovanských vzťahov, už plnohodnotne naplňa predstavy o slavistickom bádaní. Žiaľ, aj v tomto prípade existuje určité 'ale', ktoré spočíva v tom, že absolútna väčšina sem zaradených štúdií je venovaná spôsobu života a tradičnej kultúre slovanských menšín, ktoré žijú na Slovensku – Bulharov, Chorvátov a najmä Rusínov a Ukrajincov. Len niekoľko málo prác, založených na porovnávacej metóde sa venuje vzťahmi slovenských javov s javmi tradičnej kultúry v Česku alebo v Poľsku.

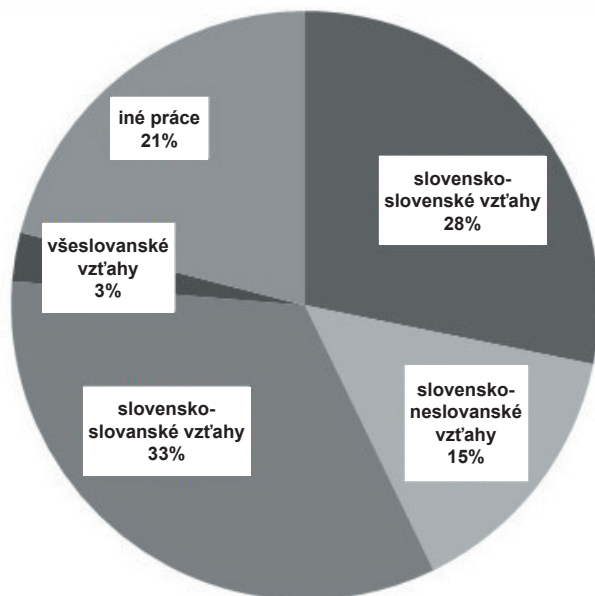
Na pomyselnom vrchole nášho ponímania slavistického bádania stoja všeslovanské vzťahy, v prípade etnológie ide o vzťahy medzi spôsobom života a tradičnou kultúrou všetkých slovanských národov. Túto úroveň dosiahlo za sledované obdobie od roku 1993 len 13 príspevkov, čo predstavuje 2,7% z celkovej produkcie, ktorú zachytávajú súpisvy vydané z príležitosti medzinárodných slavistických zjazdov v Krakove (1998), Ľubľane (2003) a v Ochride (2008). Ide o projekt Slovanského etnologického atlasu a štúdia o prvých výsledkoch práce na ňom od M. Benžu, úvahy V. Gašparikovej, E. Krekovičovej a Z. Profantovej o ďalšom smerovaní slavistickej folkloristiky v 21. storočí a nakoniec štúdia T. Podolinskej o slovanskej mytológii.¹²⁸

¹²⁷ Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku. Békešská Čaba: Slovenský výskumný ústav, 1996, 558 s., 430 máp; Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Rumunsku. Nădlac: Kulturna a vedecká spoločnosť I. Krasku, 1998, 487 s., 355 máp; Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Poľsku, 1999, 348 s., 318 máp (rukopis); Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Juhoslávii. Bácsky Petrovec: Matica slovenská v Juhoslávii, 2002, 413 s., 296 máp; Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Chorvátsku. Našice: Zväz Slovákov v Chorvátsku, 2005, 164 s., 219 máp; Atlas tradičnej kultúry slovenských menšín v strednej a južnej Európe, Nădlac: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2006, 282 s., 202 máp; Ľudová kultúra Slovákov v Chorvátsku. Našice: Zväz Slovákov v Chorvátsku, 2002, 160 s.; Ľudová kultúra Slovákov na Ukrajine. Užhorod: Matica slovenská na Zakarpatsku, 2005, 218 s.

¹²⁸ Benža, Mojmir: Projekt slovanského etnologického atlasu. In Slovenský národopis, 1993, 41, s. 466-469; Benža, Mojmir: Prvé výsledky práce na Slovanskom etnologickom atlase. In Doruľa, Ján (Ed): XII. medzinárodný zjazd slavistov v Krakove. Príspevky slovenských slavistov. Bratislava: Slovenský komitét slavistov – Slavistický kabinet SAV, 1998, s. 269-278; Gašpariková, Viera: Úlohy a perspektívy

Vzniká preto otázka: Je to primerane, alebo je to málo? V tomto nami prezentovanom chápaní výsledkov slavisticky orientovanej slovenskej etnológie je to žalostne málo.

Ak si všetky vyššie uvedené skutočnosti aj v tomto prípade premietneme do grafickej podoby získame pomerne pravdivý obraz stavu a stupňov slavistického bádania v slovenskej etnológii.

Pre úplnosť treba dodať, že v súpise publikačnej produkcie za roky 1993–2002 sa nachádza ešte 102 prác, čo predstavuje 21,0% všetkých evidovaných publikačných výstupov, ktoré nemožno zaradiť ani do jednej z vyššie určených kategórií, hoci sa zaoberajú problematikou, ktorá má vzťah k slavistike.

Pri porovnaní grafu jednotlivých stupňov slavistického bádania s grafom tematickej skladby slavisticky orientovaných etnologických prác by tento pohľad na slovenskú etnologickú slavistiku mohol aj skončiť, lebo sa naplnilo zadanie, ktoré je spredmetnené v jeho názve. Nedá mi však, aby som sa nezmienil aj o niektorých ďalších aktivitách, ktoré dokresľujú obraz slavistického bádania v slovenskej etnológii.

Od roku 1969 vydáva Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave zborník *Ethnologia Slavica*, od roku 1993 vychádza s upraveným názvom *Ethnologia Slovaca et Slavica*. V rokoch 1993–2010 vyšlo namiesto osemnástich len šesť zväz-

slavistického bádania vo folkloristike. In *Slavistická folkloristika*. Informačný bulletin, 1999, s. 5-7; Gašparíková, Viera: Úlohy a perspektívy slavistického bádania vo folkloristike – pokračovanie úvah. In *Slavistická folkloristika*. Informačný bulletin, 2000, s. 5-6; Krekovičová, Eva: K perspektívam slavistickej folkloristiky na Slovensku. In *Slavistická folkloristika*. Informačný bulletin, 2000, č. 1-2, s. 9-10; Podolinská, Tatjana – Carden, Michael: Slovenská mytológia. In *Kolektív autorov: Mytológia. Mýty, povesti a legendy*. Bratislava: Fortuna Print, 2006, s. 256-263.

kov, ktorých rozsah sa navyše rapídne zmenšuje. Od roku 1989 každoročne vychádza bulletin *Slavistická folkloristika*. V jeho vydávaní sa v prvých rokoch striedali Ústav etnológie (pôvodne Národopisný ústav) SAV a Etnologický ústav (pôvodne pobočka Ústavu pro etnografiu a folkloristiku ČSAV v Brne) AV ČR. V súčasnosti sú jeho vydavateľmi Ústav etnológie SAV, Etnologický ústav AV ČR v Brne a Slovenský komitét slavistov, ktorý jeho vydávanie aj financuje.

Myslím si, že treba ešte pripomenúť aktívnu účasť slovenských etnológov na medzinárodných zjazdoch. Keď sa zjazd v roku 1993 uskutočnil v Bratislave, slovenskú slavistickú etnológiu na ňom reprezentovalo štrnásť referátov. Na zjazde v Krakove v roku 1998 boli len štyri aktívne vystúpenia. Do Ľubľany v roku 2003 išli už len dvaja referujúci. V Ochride v roku 2008 mala slovenská etnológia dokonca už len jeden referát.

Spomenúť treba tiež aktívne organizačné pôsobenie slovenských etnológov v rámci odborných komisií Medzinárodného komitétu slavistov. V rokoch 1993–2008 M. Benža viedol Komisiu Slovanského etnologického atlasu. Komisia v rokoch 1996, 1997 a 2002 usporiadala tri kolokvia, ktoré sa zaoberali prípravou atlasu. Pre nezaujem pôvodne zainteresovaných odborníkov komisia v roku 2008 zanikla. V. Gašparíková v roku 1998–2003 viedla Komisiu slovanského folklóru.

Pre úplnosť pohľadu na slovenskú slavisticky orientovanú etnológiu by bolo potrebné sa venovať aj stavu a charakteru vyučovania slavistiky na troch katedrách, ktoré sú na univerzitách v Bratislave, v Nitre a v Trnave. Problematike vysokoškolskej etnológie a folkloristiky sa však v našej publikácii venujeme na inom mieste.

Čo povedať na záver? Svojím založením som optimista, v mnohých prípadoch dokonca nenapraviteľný optimista. V prípade slavistickej orientácie v slovenskej etnológii som však pesimista. Už som spomínal, že spoločenská zmena v roku 1989 nepriniesla zmeny iba v politickom, hospodárskom, spoločenskom a kultúrnom živote spoločnosti, ale priniesla aj zmeny v oblasti spoločenských vied. Na zmenu reagovali aj slovenskí etnológovia. Značná časť z nich sa našla v kultúrnej a sociálnej antropológii a opustila skúmanie spôsobu života a tradičnej kultúry etnických spoločenstiev – klasický predmet etnológie. Vo veľkej miere sa začali zaujímať najskôr o problémy identity a teraz už aj problém diverzity malých sociálnych skupín. Čoraz viac sa preferujú malé a individuálne projekty, asi niet odvahy iniciovať veľký a kolektívny vedecký projekt. Stratili sa, či skôr sa pretrhli už v minulosti vybudované a udržiavané kontakty s vedou v slovanských krajinách.